

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת פינחס, תש"ע
מספר 868מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הרושם הראשוני על הקורא

יש שהתורה מספרת סיפור, ומתברר שפרט מסוים בסיפור לא נכתב במקומו אלא במקום אחר. ונשאלת השאלה: אם הפרט אינו חשוב, מדוע הוא נכתב? ואם הוא חשוב, מדוע לא נכתב במקומו? כמה דוגמאות כאלו מצויות בחומש במדבר, ושתיים מהן בפרשתנו. אפשר לתת תירוץ מקומי לכל שאלה כזאת, אך נראה שיש יסוד משותף לכל המקומות הללו, כפי שנבאר להלן.

א. בני קרח לא מתו

בפרשת קורח נאמר לעדה: "הֶעֱלוּ מִסְבֵּיב לְמִשְׁפַּן-קֶרַח דִּתֵּן וְאֶבְיָרָם" (טז:כד), ובהמשך (פס' לג): "וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל-אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׂאֵלָה". וכן: "וַאֲשֶׁר יֵצְאָה מֵאֵת ה' וְתֹאכַל אֶת הַחֲמִשִּׁים וּמֵאֵתִים אִישׁ" (פס' לה). על פי כתובים אלה כולם מתו. והנה בפרשתנו נאמר: "וּבְנֵי-קֶרַח לֹא-מָתוּ" (כו:יא). פרט מפתיע ולכאורה סותר את הסיפור המקורי. וגם אם נאמר שאין כאן סתירה של ממש, שכן בפרשת קורח לא נאמר שגם בני קורח היו במעל, ונפרש את המילים "הֵם וְכָל-אֲשֶׁר לָהֶם" רק על מי שהצטרף אליהם, להוציא את בני קורח,¹ מדוע לא נזכר פרט זה שם?

יתר על כן, גם אם נאמר שהתורה רוצה לציין שנשאר זרע לקורח, הרי היא אינה כותבת על כך בתורה את ייחוסו של שבט לוי אלא בתיאור ייחוסו של שבט ראובן. היא מספרת את סיפורם של דתן ואבירם, וכביכול בדרך אגב בא פסוק מפתיע: "וּבְנֵי-קֶרַח לֹא-מָתוּ". עלינו להסביר אפוא מדוע נצרך הפסוק כאן, ואחר כך יש לבאר מדוע דווקא פה ולא שם, בפרשת קורח.

אור החיים על התורה שואל כאן מדוע חזרה התורה על חטא דתן ואבירם שמסופר באריכות בפרשת קורח. ותשובתו, שהתורה רוצה לומר שהם היו עיקר החוטאים, וגם קורח נגרר אחריהם, ולולא עקשנותם היו קורח ועדתו נשמעים למשה. ובלשונו: "ויש בזה לימוד זכות על קורח ועל הר"נ איש". ולכן גם מציינת התורה כאן, ולא בייחוסו של שבט לוי, שבני קורח לא מתו, "כי כאן בא אלוקים לקבוע העון בדתן ואבירם ולהקל מעל קורח".²

ועדיין יש לשאול: מדוע לא נכתב המידע הזה בסיפור המקורי? מרש"י אפשר ללמוד הסבר אחר. רש"י אומר ששני הכתובים נכונים ללא סתירה ביניהם. הם אכן נבלעו באדמה עם קורח (ככתוב "הֵם וְכָל-אֲשֶׁר לָהֶם"), אלא "נתבצר להם מקום בגיהנום וישבו שם", כלומר הם ניצלו מתוך גיא ההריגה. פרט זה חשוב מאוד לציינו לא רק משום שכך נבין את המסופר בתהלים (פרקים מו-מט) על מזמוריהם של בני קורח,³ אלא גם כדי שניווכח שאין דבר העומד בפני התשובה, ואפילו מפתחו של גיהנום אפשר לשוב.⁴

¹ וכך יש להבין מתרגום יונתן בן עוזיאל על אתר, שאומר שהם לא היו בעצת קורח. ואולי קצת ראייה מן הכתוב: "ונשיהם ובניהם וטפם" (טז:כז), הנאמר רק על דתן ואבירם ולא על קורח.

² וכעין זה כתבו כבר אבן עזרא וחזקוני על אתר.

³ ועיינו אבן עזרא בפרשת פינחס שאסף ראיות מהתנ"ך, שזרעו של קורח התקיים. וראו רש"י טז: המציין שאף קורח עצמו ראה "שלשלת גדולה יוצאה הימנו", אלא שעינו הטעתו, כי לא ידע שבניו יעשו תשובה.

⁴ ועיינו רמב"ם הלכות תשובה ג, יד.

לפי זה אפשר לתת משמעות נוספת לפסוק הבא לאחר מכן. על עצם הבליעה נאמר בפרשתנו "וַיִּהְיוּ לְנֶס", ורש"י מפרש: "לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר". כאמור, ייתכן גם לומר שזהו "לאות ולזכרון" שאין הדלת ננעלת בפני השבים.

מכאן נחזור לשאלתנו הראשונה. לִקְחָהּ זה נכתב לאחר מעשה. בשעת מעשה היה חשוב להדגיש את החטא ועונשו. בשעת הסיפור לא היה רצוי לעמעם את הרושם הקשה על ידי ציון פרט שסותר מעט את העונש המיוחד, מפני שיש חשיבות עצומה לרושם הראשוני שעושה הסיפור על קוראו. אלא שהתורה אינה מעלימה את האמת. בני קורח ניצלו, שכן יש בפרט זה חשיבות רבה, כאמור, והתורה מספרת אותו לאחר זמן. נמצא שהקורא בתורה בפרשת קורח קולט את אימת הדין במלואו, ורק לאחר מכן הוא מתוודע לבשורת התשובה.⁵

ב. זמרי בן סלוא

בסוף פרשת בלק מסופר: "וַהֲנִיָּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיִּקְרַב אֶל-אַחֲיוֹ אֶת-הַמְּדִינִית" (כה:ו) – ללא הזכרת שמותיהם. אם נאמר שפרט זה אינו חשוב, מדוע נקבה התורה בשמותיהם בפרשתנו: "וַיִּשֶׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּפְּקָה... זְמָרִי בֶן-סְלוּא נָשִׂיא בֵּית-אָב לְשִׁמְעוֹנִי. וַיִּשֶׁם הָאִשָּׁה הַמִּפְּקָה הַמְּדִינִית כְּזָבִי בַת-צוּר רֹאשׁ אַמּוֹת בֵּית-אָב בְּמִדְיָן הוּא" (כה:יד-טו)?

רש"י אומר: כיוון שייחס את הצדיק פינחס לשבח ייחס את הרשע לגנאי. ועל המדיינית הוא אומר: "להודיע שנאתם של מדיינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל". ושוב נשאל מדוע לא נכתב כן בסיפור המקורי.

אור החיים שהתקשה בשאלה זו עונה בפירושו על אתר: "הנה האדון ב"ה אינו חפץ לזלזל אפילו ברשעים לפרסם מי בעלי הדברים המתועבים, ומקושש יוכיח". כלומר כבוד האדם הוא שלא לגלות חרפתו אפילו ברשעו. אבל לאחר שהזכיר שבח פינחס בא הכתוב להוסיף בשבחו: "כי לא קנא באדם פחות אלא באדם גדול - נשיא בית אב, עם האישה ראש הקליפות ואביה המלך".⁶ ועוד הוא מוסיף: "שלא השיג השבת החמה וכו' אלא באמצעות דבר זה שעשה הקנאה בנשיא ונתקדש שמו קידוש גדול".⁷

הסבר אחר מובא ב'אור החיים' שם על שתי השאלות ששאלנו. הכתוב לא הזכיר שם האיש במקומו, כי "עדיין לא עשה מעשה אלא חשב לעשות, וכל עוד שלא עשה לא תבזהו התורה להזכיר שמו, ואחר שכבר עשה מעשה פרסם ה' שמו כי מצוה לפרסם הרשעים".

לשיטתנו יש לומר, שבמקומו רצתה התורה לחייב את כלל הציבור – עם ישראל שחטא ונענש, ועמו של מדיין שחטא וננקם,⁸ ולכן העלימה את שמות האנשים, כדי שלא נתמקד בפרטים ונאבד מן האפקט של הרושם הראשוני. אבל התורה בבקשה לספר את כל האמת, ציינה לאחר מכן את שמות החוטאים, אם כהסבריהם של רש"י ואור החיים הנזכרים לעיל, אם כדי ללמדנו מה כוחו של יצר העריות המסוגל ללכוד ברשתו גם את ראשי העם, או אולי מסיבה אחרת.⁹

ג. רשעו של בלעם

כל הקורא את פרשת בלק אינו יודע את גודל רשעו של בלעם. אכן, הקורא מתרשם שהוא הסכים לקלל ונמצא מברך, אך הוא הסכים בגלל הכסף שהובטח לו. על כל פנים, בסופו של דבר בירך ותרם לנו פרק נפלא במעלת עם ישראל. אבל בסוף הפרשה, בטרם סולק לארצו, אומר בלעם: "וַעֲתָהּ הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכֹהֵן אֵינִי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמִּי בְּאֶחָרִית הַיָּמִים" (כד:יד), וכאן באה נבואה נשגבה על ניצחונו של עם ישראל על העמים לעתיד לבוא.

חז"ל והמפרשים התקשו בפשר המילה "איעצך" בהקשר זה, ורש"י מפרש על פי חז"ל שבלעם נתן את העצה להכשיל את עם ישראל בזימה, וזה לשונו:

לך איעצך מה לך לעשות... "אלוקיהם של אלו שונא זימה הוא"... כדאיתא בחלק (סנהדרין קו ע"א). תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזימה, שהרי נאמר: "הֲיֵן הַנְּהָה הָיוּ לְכַנִּי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בְּלָעָם" (לא:טז).

לכן גם מובן שבזמן מלחמת מדיין היה שם בלעם, כאמור: "וַיָּאֵת בְּלָעָם בֶּן-בְּעוֹר הַרְגִּוּ בְּחָרָב" (לא:ח), ואומר רש"י:

בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו, ויצא ממדין לקראת ישראל והשיאן עצה רעה... נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו.

⁵ בשורת התשובה גם נקלטת טוב יותר לאחר שהפנמנו את מהות החטא, כעין "מכיר בחטאו" כשלב מוקדם לתשובה.
⁶ וכעין זה כתב הרמב"ן (כה:יא): "להודיע כי ראוי היה לשכר הגדול הזה, שהרג נשיא בישראל ובת מלך גוים, ולא ירא מהם בקנאתו לאלקירו".

⁷ הנצי"ב בפירושו העמק דבר כאן מבאר: "הודיע הכתוב שמה, בשביל שהוא הקדמה לפרשה הסמוכה כאשר יבואר".

⁸ וכפי שמבואר עוד בפרשתנו (כה:יח) ובפרשת מטות (פרק לא).

⁹ וראו עוד סנהדרין פב ע"ב, שם דורשת הגמרא את שמות החוטאים באופנים שונים.

נשאלת השאלה מדוע לא נכתב פרט זה במקומו אלא רק נרמז במילה "איעצך". אמנם יש מפרשים שאין מדובר כי אם בנבואה לעתיד,¹⁰ ומבאר חזקוני (לא:ח) בפירושו השני שאכן בלעם שב למקומו, ומדיין הם שהחטיאו את ישראל, ואז "שלחו לו: עכשיו תוכל לקללם שהרי חטאו, ובא ונהרג". ובפירושו לפסוק ט"ז הוא מפרש את הביטוי "בְּדָבָר בְּלָעַם" באופן אחר, עי"ש.

על כל פנים, לפירוש רש"י וסיעתו יש להבין מדוע לא כתבה התורה את דבר העצה במקומה. ועונה הרשב"ם: "וכאן סתם משה את העצה, לפי שבלחש אמרה לבלק, ולא נודעה העצה עד שפרשה משה בשעת הצורך".¹¹ ועדיין יש לשאול: מה איכפת לנו שהציבור לא ידע? האם הסתרה כזאת נכללת בסגנון של "דיברה תורה בלשון בני אדם"?

לשיטתנו יש לומר, שהתורה מעוניינת שבפרשת בלק נכיר את בלעם כנביא, שפיו ביד ה'. הלקח מתייחס לכוח הנבואה. הנביא אינו חופשי לנצל יתרונו כרצונו, אלא הוא כלי שממלא את רצון ה'. אילו התוודענו לרשעו של האיש באותה הזדמנות, היינו מאבדים את האפקט של כוח הנבואה; היינו אומרים לעצמנו שלרשע כזה אין כוח להרשיע, אבל אולי לגוי הגון ממנו יש יותר חופש דיבור בשל נבואתו. אבל האמת היא שבלעם היה רשע גמור, שכן "גדול המחטיאו מן ההורגו",¹² ואכן עובדה זו מתגלה בהמשך החומש, כאמור. יש בזה עוד לקח האומר: ראו מה עושה גוי כזה עם כוחות טמירים כאלו שניתנו לו; כיצד הוא מנצלם לרעה במקום לטובה.

לרעיון זה של חשיבות הרושם הראשוני השלכות נוספות בפרשנות התנ"ך, ועליהם נדון בהזדמנות אחרת. נסיים בשני לקחים בתחום אחר:

במדרש תנחומא (פרשת צו, יד) נאמר שמתחילים ללמד תינוקות של בית רבן מספר ויקרא, שכן "יבואו טהורים ויתעסקו במעשה טהורים". חבויה כאן חשיבות הרושם הראשוני של הלימוד על הילד. ובעניין אחר: אסור לדיין לשמוע צד אחד בלבד בלי שהשני נוכח, פן הרושם הראשוני יטעהו.¹³

ד"ר איתמר ורהפטיג
הפקולטה למשפטים

¹⁰ ראו רמב"ן שם: "אגיד לך העצה אשר יעץ האלקים שיעשה העם הזה לעמך באחרים הימים, מלשון 'זאת העצה הַעֲוֹפָה על-כָּל-הָאָרֶץ'" (יש' יד:כו).

¹¹ וכעין זה אומר חזקוני שם.

¹² ראו ספרי, פרשת כי תצא פיס' רנב.

¹³ ראו סנהדרין ז ע"ב.